

بازنمایی ویژگی‌های استادان موفق آموزش مجازی در نظام آموزش عالی ایران از نظر استادان و دانشجویان: مطالعه‌ای با روش پدیدارشناسی

مهدی قربانخانی^۱ و کیوان صالحی^۲

^۱ کارشناسی ارشد، تحقیقات آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران پست الکترونیکی: ghorbankhani@ut.ac.ir

^۲ استادیار، سنجش آموزش، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)، keyvansalehi@ut.ac.ir

چکیده: استادان و مربیان از ارکان اصلی فرآیند یاددهی - یادگیری هستند که نقش انکارناپذیری در کیفیت‌زایی یا کیفیت‌زدایی نظام آموزشی ایفا می‌کنند. پژوهش حاضر با هدف شناسایی ویژگی‌های استادان موفق در نظام آموزش مجازی انجام شده است. بدین منظور از روش پدیدارشناسی برای شناسایی و بازنمایی عمق پدیده مورد بررسی، استفاده شد. داده‌ها با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و ۱۴ مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته با دانشجویان و استادان دوره‌های مجازی دانشگاه تهران گردآوری شد. تحلیل داده‌ها مبتنی بر راهبرد هفت مرحله‌ای گلابری انجام شد. تحلیل مصاحبه‌ها، منجر به شناسایی و دسته‌بندی ۴ مقوله اصلی شامل مهارت‌های الکترونیکی، ویژگی‌های آموزشی، ویژگی‌های پژوهشی و ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری گردید. یافته‌ها نشان داد تدریس اثربخش در آموزش مجازی، مستلزم توانمندی‌های بیشتری نسبت به تدریس در دوره‌های حضوری است که به نظر می‌رسد این مهم، با ذهنیت موجود در استادان دانشگاهی و به‌ویژه متولیان نظام آموزش مجازی در دانشگاه‌ها، ناهمخوان است. بررسی وضعیت فعلی، وجود شکاف عمیق بین کیفیت مدرسان مورد استفاده در این دوره‌ها، با وضعیت مورد نیاز، را آشکار ساخت.

کلمات کلیدی: آموزش مجازی، استادان موفق، تحقیق کیفی، تدریس اثربخش.

Representation the characteristics of the successful Professors in the virtual education in Iran's higher education system from the viewpoint of students and professors, a phenomenological study

Mahdi Ghorbankhani¹ and Keyvan Salehi²

¹ Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

² Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran Tehran, Iran, (Corresponding Author), keyvansalehi@ut.ac.ir

Abstract: Professors and trainers are the main pillars of the teaching-learning process which play an undeniable role in increasing the quality of the educational system. The present study is done to identify the characteristics of successful instructors of virtual education. For this purpose, used phenomenological method to identify and representation the depth of the phenomenon under study. Data were collected using with purposive sampling and Semi-structured interviews with 14 students and faculty members of Tehran university and were analyzed by colaizzi method. Analysis of the interviews led to the identification of four main components, including: electronical skills, educational features, researchist features, moral and behavioral characteristics. The findings showed that effective teaching in virtual education requires special capabilities and the current status is far from the ideal situation. Examining the current situation revealed a deep gap between the quality of instructors used in these courses, with the required situation.

Keywords: Virtual Education, Successful Professor, Qualitative Research, Effective Teaching.

مقدمه

موفق آموزش مجازی استادان و گروه‌های آموزشی می‌باشند که باید به‌خوبی عمق این نوع آموزش را درک کرده باشند. استادان مهم‌ترین عامل در تعلیم و تربیت دانشجویان هستند، زیرا آن‌ها می‌توانند با اندیشه‌هایی که دارند بر روی هزاران نفر اثر بگذارند. استادان بزرگ‌ترین نقش را در بهبود کیفیت آموزش‌های عالی ایفا می‌کنند. اگرچه شرایط و امکانات آموزشی یکی از عوامل مؤثر بر جریان یادگیری است ولی بدون شک نیروی انسانی و به‌ویژه استاد یکی از مهم‌ترین عوامل تشکیل‌دهنده محیط‌های آموزشی است [۹].

استاد خلق‌کننده فضایی است که دانشجو در آن بصیرت پیدا می‌کند. استعدادهای بالقوه خود را شناخته و رشد می‌دهد و در جهت توانایی‌های حرفه‌ای و شخصی خود به بهترین شیوه گام برمی‌دارد. این تغییرات با اتکا به ویژگی‌های مطلوب مدرس صورت خواهد پذیرفت [۱۰]. رفتار و عملکرد استادان در محیط‌های آموزشی مورد قضاوت گروه‌های مختلفی قرار می‌گیرد. در این میان دانشجویان به دلیل حضور مستقیم در موقعیت آموزشی ارتباط نزدیک‌تری نسبت به سایر عوامل قضاوت‌کننده دارند و نوع نگرش آن‌ها به ویژگی‌های یک استاد خوب می‌تواند تأثیر زیادی در فرایند یادگیری داشته باشد [۱۱] بر این اساس یکی از منابع مهم ارزیابی بسیاری از دانشگاه‌ها دانشجویان می‌باشند. به نظر می‌رسد یک استاد توانمند در امر آموزش الکترونیکی باید علاوه بر ویژگی‌هایی که یک استاد در دوره‌های حضوری از آن برخوردار باشد به صلاحیت‌ها و توانمندی‌های تخصصی دیگری نیز مسلط باشد که پژوهش حاضر به بررسی آن‌ها پرداخته است.

بررسی شواهد، مستندات و یافته‌های پژوهشی وجود ویژگی‌های متعددی را برای استادان توانمند به تایید رسانید، در این زمینه مطالعات متعددی صورت گرفته است که بیشتر با روش توصیفی-پیمایشی عنوان شده‌اند. بر اساس مطالعات صورت گرفته ویژگی‌های استاد موفق شامل مواردی همچون داشتن تعهد کاری، احترام در برخورد متقابل، ایجاد فضای باز و اطمینان‌بخش در آموزش تشویق به کار گروهی، رفتار مثبت و تشویق کار مثبت [۱۲] صلاحیت علمی، داشتن

کیفیت نظام آموزش عالی، از مهم‌ترین عوامل رفاه اجتماعی، کاهش فقر و موتور محرک توسعه پایدار و متوازن جوامع به‌شمار می‌رود [۱]، [۲]، [۳]، [۴]، [۵]. در بحث توسعه آموزش عالی، کیفیت علمی و پژوهشی استادان نقش مهمی ایفا می‌کند. به همین دلیل، دانشگاه‌ها همواره به دنبال ارتقای کیفیت علمی و پژوهشی اعضای هیأت‌علمی و نظارت و ارزشیابی عملکرد آن‌هاست. از میان عوامل مؤثر بر موفقیت هر سازمانی، نیروی انسانی از مهم‌ترین عوامل محسوب می‌گردد، اعضای هیأت علمی از ارکان اصلی دانشگاه که نقش مهمی در هدایت دانشجویان به عهده‌دارند به شمار می‌روند [۶].

شرایط و امکانات آموزشی یکی از عوامل مؤثر بر آموزش و یادگیری است اما شرایط و امکانات آموزشی بدون وجود استاد خوب، کارایی لازم را نخواهد داشت. در کنار شرایط و امکانات سخت‌افزاری، یک استاد خوب با بهره‌مندی از ویژگی‌های مناسب علمی و رفتاری نقش اصلی را در فرایند یادگیری ایفا خواهد کرد. آموزش کار اصلی یک استاد است و به فعالیت‌های از پیش طراحی‌شده‌ای گفته می‌شود که با هدف ایجاد یادگیری، میان دانشجو و استاد به‌صورت کنش متقابل انجام می‌شود. استاد از طریق ترکیب عناصر بدیع و موجود می‌تواند موفقیت یک دانشجو را رقم بزند لذا در تحلیل‌هایی اساسی‌ترین عامل آموزش محسوب می‌شود [۷].

با گسترده شدن فناوری اطلاعات و نفوذ وسایل ارتباط جمعی به عمق جامعه، ابزارها و روش‌های آموزش هم نیز دچار تحول شده، به‌طوری‌که با پیشرفت فناوری استفاده از ابزارهای جدید برای انتقال دانش مطرح شد. امروزه همراه با رشد سریع سیستم‌های چندرسانه‌ای و فناوری‌های وابسته به شبکه، آموزش مبتنی بر اینترنت و روش‌های یادگیری گسترش یافته و یادگیری سنتی هم به سمت محیط‌های مجازی سوق داده شده است. اینترنت و به‌خصوص شبکه جهان‌گستر وب نویدبخش دستیابی انسان به یکی از قدرتمندترین ابزارهای آموزشی و یادگیری است [۸]. از عوامل اصلی اجرای

برنامه‌ریزی منظم جهت ارائه دروس مهم‌ترین ویژگی‌ها ذکر شدند [۲۰].

نتایج پژوهش نیک نشان و همکاران [۲۱] که به‌منظور شناسایی ویژگی‌های استادان توانمند از منظر دانشجویان استعداد درخشان انجام گرفته است نشان می‌دهد که چهار مقوله، هماهنگ بودن دانش استادان با دانش روز، داشتن تفکر انتقادی، خلاق بودن و آشنا بودن استادان با شخصیت منحصربه‌فرد فراگیران مورد تأکید است. نتایج پژوهش والی و همکاران [۲۲] نشان می‌دهد که خصوصیات و ویژگی‌های استاد توانمند از نظر استادان رشته مدیریت خدمات بهداشتی درمانی در حیطه‌های روش تدریس، دانش پژوهی، مهارت ارزشیابی، قوانین آموزشی، شخصیت فردی و ارتباط بین فردی از عوامل مهم در ارتقای نظام آموزش عالی و افزایش کیفیت آموزش به شمار می‌رود.

هاوگن [۲۳] نیز ویژگی‌های مختلفی را برای استاد خوب مطرح کرده است از جمله: شامل علاقه به تدریس، ادامه تحصیل، حس مهربانی و همدردی، روحیه همکاری، صبر و بردباری، رعایت انصاف در ارزشیابی‌ها، آشنایی با اصول روان‌شناسی، قدرت بیان و آراستگی ظاهر می‌باشد. با توجه به یافته‌های پژوهش صیامیان [۲۴]، فن بیان و مهارت تدریس و تسلط علمی استاد از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در ارزشیابی استادان اشاره شده است و پیشنهاد داده است به‌منظور جذب استادان به موارد تسلط علمی، فن بیان و علاقه استاد به تدریس توجه کافی مبذول و پس از جذب در طول خدمت با برگزاری کارگاه‌های روش تدریس و شیوه‌های برقراری ارتباط مؤثر با دانشجو موجبات بهبود عملکرد استادان و در نتیجه کیفیت آموزش را فراهم نمود.

در مطالعه‌ای که شاهسونی و همکاران [۸] به‌منظور تعیین ویژگی‌های استادان موفق در آموزش الکترونیکی به شیوه پیمایشی انجام داده‌اند به این نتیجه رسیدند که در تبیین ویژگی‌های استاد موفق عواملی همچون دانش پژوهی، مهارت در تعامل الکترونیکی و روش تدریس تأثیر گذار است.

بر اساس نتایج حاصل از پژوهش براهویی [۴۳] بیشترین میانگین اهمیت ویژگی‌های استاد موفق از

انگیزه کافی برای تدریس، سازمان‌دهی مطالب، شیوایی کلام، داشتن طرح درس، در دسترس فراگیران بودن، عدالت در ارزشیابی، سابقه تدریس، انجام حضور و غیاب و پایبندی به قوانین آموزش، رتبه دانشگاهی استادان می‌باشد [۱۳]، [۱۴]، [۱۵]، [۱۶]، [۱۷].

بررسی خصوصیات استاد خوب از نظر دانشجویان دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس پژوهشی است که توسط پزشکی راد و همکاران انجام شده است. این پژوهش با استفاده از روش توصیفی و از نوع پیمایشی انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بین جنسیت و رشته‌های تحصیلی دانشجویان با نظرهای آن‌ها درباره خصوصیات یک استاد خوب اختلاف معناداری وجود ندارد. به عبارتی، دانشجویان با رشته‌های تحصیلی متفاوت در خصوص ویژگی‌های یک استاد خوب دیدگاه‌های یکسانی داشتند. نتایج پژوهش بیانگر این است که پنج عامل دانش پژوهی، رفتاری، تکنیکی، ارتباطی و شخصی به ترتیب اهمیت در حدود ۷۳ درصد از واریانس خصوصیات یک استاد خوب را تبیین می‌کنند و این موارد مهم‌ترین ویژگی‌های استاد خوب از دیدگاه دانشجویان دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس محسوب می‌شوند [۱۸].

در پژوهشی که والی [۱۹] در خصوص ویژگی‌های یک استاد توانمند در رشته‌های علوم پزشکی انجام داد خصوصیات و ویژگی‌های مطلوب اعضای هیأت علمی به‌خصوص ویژگی‌های فردی و شخصیتی آن‌ها را از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده در دستیابی به اهداف آموزشی و افزایش کیفیت آموزش برشمردند.

مطالعه‌ای دیدگاه استادان و دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بوشهر را در مورد ویژگی‌های یک استاد خوب مورد بررسی قرار داد. بر اساس نظرات استادان، تسلط استاد در درس، صداقت در رفتار و گفتار، ارائه مطالب جدید و داشتن برنامه‌ریزی منظم جهت ارائه دروس به‌عنوان مهم‌ترین ویژگی‌های یک استاد خوب بود و بر طبق نظرات دانشجویان، تسلط استاد در درس، صداقت در رفتار و گفتار، ارائه جذاب مطالب درسی و داشتن

ارتباطی و بعد تکالیف و پروژه ها که در هریک از این ابعاد مدرس دوره مجازی می‌بایست از مهارت بالاتری نسبت به دانشجویان برخوردار باشد تا بتواند آموزشی مؤثر را مدیریت کنند. در بعد آموزشی نظریه‌های یادگیری مرتبط با موضوع در جریان است. بعد فنی همه اطلاعات فناورانه موردنیاز را پوشش می‌دهد، بعد ارتباطی تمامی ارتباطات دانشجویان و استادان مدنظر است و درنهایت در تکالیف تمامی شرایط و دسترسی‌ها در ایجاد تکالیف و پروژه‌ها در سامانه الکترونیکی و تسلط بر آن‌ها مدنظر است.

لویسنس [۴۵] مجموعه ویژگی‌های استادان و مدرسان دوره‌های مجازی را در حیطه مهارت‌های فنی، مهارت‌های آموزشی و مهارت‌های ارتباطی برمی‌شمرد. به دلیل این‌که نقش استاد در امر خطیر آموزش در دانشگاه‌ها بسیار حیاتی است، شناسایی ویژگی‌ها و ملاک‌های یک استاد اثربخش می‌تواند به بهبود کیفیت فرآیند آموزش کمک نماید. تلاش در راستای شناخت ویژگی‌های یک استاد توانمند و اشاعه آن منجر به آگاهی استادان نسبت به این ویژگی‌ها و تلاش برای ایجاد آن‌ها باهدف بروز ماندن و بهبود در کیفیت تدریس در خودشان می‌گردد و از آنجایی‌که امروزه شاهد گسترش فراگیر دانشگاه‌های مجازی در سطح کشور می‌باشیم، ضروری است تا ویژگی‌های یک استاد توانمند و شایسته در دوره‌های مجازی را شناسایی نماییم و به دلیل این‌که پژوهش‌های زیادی به‌منظور شناسایی ویژگی‌های استادان در آموزش حضوری انجام شده و به دلیل نوپا بودن آموزش مجازی در کشور پژوهش منسجمی باهدف شناسایی ویژگی‌های مدرسان دوره‌های مجازی صورت نگرفته است و نوآوری این پژوهش در همین نکته است که متمرکز بر شناسایی ویژگی‌های مدرسان دوره‌های مجازی با روش پژوهش کیفی و مبتنی بر پارادایم تفسیرگرایانه می‌باشد بررسی‌های نویسندگان نشان داد مطالعه‌ای در این خصوص با این روش انجام نشده است و غالب مطالعات مبتنی بر رویکرد پوزیتویسم انجام شده‌اند و همچنین در انتها بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر و پیشینه موجود به ارائه الگویی از ویژگی‌ها پرداخته است.

دیدگاه دانشجویان به‌صورت کلی مربوط به توانایی آموزشی و کمترین میانگین مربوط به مقررات آموزشی بود. بیشترین میانگین اولویت ویژگی‌های استاد موفق از دیدگاه دانشجویان دختر و پسر و از دیدگاه دانشجویان کارشناسی، کارشناسی ارشد و بالاتر مربوط به توانایی آموزشی و کمترین میانگین مربوط به مقررات آموزشی بود. از دیدگاه دانشجویان دارای معدل «الف» و «ب»، بیشترین میانگین اهمیت ویژگی‌های استاد موفق مربوط به توانایی آموزشی، از دیدگاه دانشجویان دارای معدل «ج»، مربوط به ارزشیابی و کمترین میانگین به ترتیب مربوط به مقررات آموزشی و ویژگی‌های فردی بود. با توجه به نتایج این پژوهش داشتن دانش کافی و تسلط علمی، ایجاد و تقویت اعتمادبه‌نفس در دانشجویان، احترام به دانشجویان، انجام ارزشیابی عادلانه و منصفانه از دانشجویان، داشتن ظاهری تمیز و نظیف، و به حضور به‌موقع در کلاس درس ویژگی‌هایی هستند که یک استاد موفق باید واجد آن‌ها باشد.

اندرسون [۴۶] برای مدرسان دوره‌های مجازی پیشنهادهایی را ارائه می‌کند از جمله اینکه بیان می‌دارد: خودتان را به‌جای دانشجویان مجازی قرار دهید، سخنرانی خالی نداشته باشید، به نصایح مدرسان دیگری که تجربه تدریس مجازی را داشته‌اند توجه کنید، بر فعالیت‌های حرفه‌ای توجه کنید، از ابزارهای مختلف استفاده کنید تا بر آموزشتان جذابیت بخشید.

الهنایان [۴۷] صلاحیت‌های موردنیاز برای مدرس دوره مجازی را صلاحیت‌های علمی-فرهنگی، صلاحیت‌های فنی، صلاحیت‌های اجرایی، صلاحیت‌های رفتاری و اجتماعی، صلاحیت‌های برنامه‌ریزی و نظارت، روش تدریس و طراحی آموزشی.

بر اساس مدل پیشنهادشده از طرف ASTD مدرس دوره مجازی باید از مهارت‌های مختلفی برخوردار باشند، از جمله: مسلط به تکنولوژی، مهارت ارزشیابی، مدیریت برنامه‌های یادگیری، هنر معلمی و تدریس، طراحی آموزشی، مهارت‌های فردی، سواد اطلاعاتی، دانش عمومی، روابط بین فردی.

اوتورز [۴۸] ابعاد یک دوره آموزش مجازی را شامل ۴ بعد می‌داند: بعد آموزشی و تربیتی، بعد فنی، بعد

در رویکرد تفسیرگرایی اجتماعی به‌عنوان رویکرد اصلی در این مطالعه، باور بر این است که با توجه به خلاق بودن ماهیت انسان، سیال بودن واقعیت اجتماعی و ساخته و معنادار شدن در فرایند درک و تفسیر انسان‌ها از آن، لذا نمی‌توان مسیر و روش خاص برای درک واقعیات و یا ایجاد تغییر در آن‌ها پیشنهاد کرد [۲۹]، [۳۰]، [۳۱]. با توجه به این موضوع و با توجه به دیدگاه بازرگان [۲۷]، برای انجام پژوهش‌های آموزشی که بتواند راهگشای شناخت عمقی عناصر نظام آموزشی باشد، باید از روش‌شناسی تفسیری استفاده نمود. با توجه به این‌که امر آموزش مجازی در کشور ما پدیده‌ای نوپا و جوان می‌باشد و همچنین عدم وجود پژوهش‌های عمقی و ژرف‌نگر در این زمینه، صلاحیت‌های موردنیاز برای استادان این دوره‌ها احصا نشده‌اند لذا در این پژوهش سعی گردید با استفاده از رویکرد تفسیرگرایی و مبتنی بر تجربه زیسته مدرسان و دانشجویان دوره مجازی به بازنمایی ویژگی‌های استادان موفق آموزش مجازی در نظام آموزش عالی پرداخته و نشان داده شود که از نگاه مشارکت‌کنندگان، مدرس موفق در امر آموزش مجازی از چه ویژگی و توانمندی‌هایی برخوردار است.

جدول شماره ۲ نتایج بررسی پیشینه را به‌صورت اجمالی نشان می‌دهد. جدول ۲

جدول ۱- طبقه‌بندی ویژگی موردنیاز استادان در آموزش الکترونیکی (برگرفته از گلبهار و کالیوگلا، ۲۰۱۵)

ویژگی‌ها	پژوهشگران
بعد آموزشی (متخصص موضوعی، هدایت و ارزیابی) بعد اجتماعی (مهارت‌های فردی، ارتباطی و تسهیل‌گری) بعد مدیریتی (مهارت‌های اجرایی و رهبری) بعد فنی (سواد اطلاعاتی)	برگ (۱۹۹۵)
برنامه‌ریزی و تحلیل، طراحی و توسعه، پیاده‌سازی و مدیریت	ریچی و همکاران (۲۰۰۱)
ارتباط و تعامل، آموزش و یادگیری، اجرا و مدیریت، استفاده از تکنولوژی	ویلیامز (۲۰۰۳)
خصوصیات ارتباطی، آموزشی، فنی، تخصص در رشته	دنيس و همکاران (۲۰۰۴)
توسعه حرفه‌ای، قانون و اخلاق، اعتبار، برنامه‌ریزی و آماده‌سازی، روش‌ها و راهبردهای آموزشی (انگیزه، ارائه، تحلیل‌گری، تسهیل‌گری، پرسش‌گری، روشن‌گری و اصلاح، مهارت نگهداری و انتقال) سنجش و ارزشیابی، مدیریت (مدیریت کلاس و محیط و مدیریت فناوری‌های مورد استفاده)	کلین و همکاران (۲۰۰۴)
مدیریت، طراحی، تسهیل‌گری، ارزشیابی، ویژگی‌های فنی	شانک (۲۰۰۴)
صلاحیت‌های موردنیاز قبل از ورود به دوره، صلاحیت‌های موردنیاز در طول دوره و صلاحیت‌های مورد نیاز بعد از اتمام دوره	اسمیت (۲۰۰۵)
عملکرد طراحی و برنامه‌ریزی، کارکرد اجتماعی، کارکرد آموزشی، دامنه‌های فنی و مدیریتی	گواش، آلوارز و اسپاسا (۲۰۱۰)

پژوهش حاضر با هدف شناسایی ویژگی‌های استادان و مدرسان موفق و توانمند در حوزه آموزش الکترونیکی نموده است. در واقع سؤال پژوهش حاضر این است که ویژگی‌های استادان موفق و توانمند در حوزه آموزش الکترونیکی چه مواردی است؟ جدول ۱-

الگوی مفهومی از ویژگی‌ها

با توجه به تفاوت‌های فلسفی پارادایمی دو روش کمی و کیفی، در بررسی‌های کیفی به‌جای استفاده از چارچوب نظری برای تدوین و آزمون فرضیه‌ها، از چارچوب مفهومی برای استخراج سؤال یا سؤالات تحقیق استفاده می‌شود [۲۵]، [۲۶]. چارچوب مفهومی تحقیق حاضر مبتنی بر رویکرد تفسیرگرایی اجتماعی است. به‌زعم بازرگان [۲۷]، بر اساس دیدگاه تفسیرگرایی، واقعیت مشروط به تجربه انسان و تفسیر اوست. انسان از طریق تجربه می‌تواند دانش مربوط به واقعیت را در ذهن خود بسازد. پژوهشگر از طریق تعامل با موضوع موردپژوهش، به شناخت آن نایل می‌شود. در این دیدگاه، شناخت امری عینی نیست و ابعاد و تفسیرهای گوناگون دارد [۲۸].

جدول ۲- نتایج بررسی پیشینه را به صورت اجمالی نشان می‌دهد.

پژوهش و سال انجام آن	ویژگی‌های موردنیاز برای استادان و مدرسان دوره‌های مجازی
آذر، ۲۰۰۵	تعهد کاری، احترام در برخورد متقابل، تشویق به کارگروهی، ایجاد فضای باز و اطمینان‌بخش در آموزش
مارکرت، ۲۰۰۱ رابرتس، ۲۰۰۴ ریچاردسون، ۲۰۰۶ وهایی، ۲۰۱۳ مرندی، ۲۰۰۱	صلاحیت علمی، داشتن انگیزه، سازمان‌دهی مطالب، شیوایی کلام، داشتن طرح درس، در دسترس بودن، عدالت در ارزشیابی، سابقه تدریس، انجام حضوروغیاب، پایبندی به قوانین آموزش، رتبه دانشگاهی
پزشکی راد، ۲۰۱۰	دانش پژوهی، صلاحیت رفتاری، صلاحیت فنی، صلاحیت، ارتباطی و شخصی
والی، ۲۰۱۴	ویژگی‌های فردی و شخصیتی
معتمد، ۲۰۱۱	تسلط بر موضوع، صداقت در گفتار و رفتار، ارائه مطالب جدید، داشتن طرح و برنامه‌ریزی منظم
نیک‌نشان، ۲۰۱۰	همهانگ بودن دانش استادان بآنها روز، داشتن تفکر انتقادی، خلاق بودن، آشنا بودن استادان با خصوصیات هر فراگیر
مظلومی، ۲۰۱۰	روش تدریس، دانش پژوهی، مهارت ارزشیابی، قوانین آموزشی، شخصیت فردی، ارتباط بین فردی
هاوگن، ۲۰۰۹	علاقه به تدریس، ادامه تحصیل، مهربانی، روحیه همکاری، صبر و بردباری، عدالت در ارزشیابی، آشنایی با اصول روانشناسی، قدرت بیان، آراستگی ظاهر
صیامیان، ۲۰۱۲	فن بیان، مهارت‌های تدریس، تسلط علمی
شاهسونی، ۲۰۱۴	دانش پژوهی، مهارت در تعامل الکترونیکی، روش تدریس
اندرسون، ۲۰۱۰	استفاده از ابزارهای مختلف، استفاده از تجربه مدرسان با تجربه، جذابیت در آموزش
الهنایان، ۲۰۱۲	صلاحیت‌های علمی-فرهنگی، صلاحیت‌های فنی، صلاحیت‌های اجرایی، صلاحیت‌های رفتاری و اجتماعی، صلاحیت‌های برنامه‌ریزی و نظارت، روش تدریس، طراحی آموزشی
ASTD، ۲۰۱۳	تسلط بر تکنولوژی، مهارت‌های ارزشیابی، مدیریت برنامه‌های یادگیری، هنر تدریس، طراحی آموزشی، مهارت‌های فردی، سواد اطلاعاتی، دانش عمومی، روابط بین فردی
آوتورز، ۲۰۰۹	بعد آموزشی و تربیتی، بعد فنی، بعد ارتباطی و بعد تکالیف و پروژه‌ها
لوینس، ۲۰۰۷	مهارت‌های فنی، مهارت‌های آموزشی و مهارت‌های ارتباطی

۱- روش پژوهش

پژوهش حاضر با روش کیفی و رویکرد پدیدارشناسی انجام شده است. داده‌های این پژوهش مبتنی بر تجربه زیسته استادان و دانشجویان مجازی دانشگاه تهران استوار گردید. شرکت‌کنندگان در پژوهش با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری ملاکی انتخاب و مورد مصاحبه قرار گرفتند.

به منظور گردآوری داده‌ها از فن مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. فرآیند گردآوری به این گونه بود که ابتدا پروتکل مصاحبه تدوین شد و سپس با مشارکت کنندگان به گفت‌وگوها پرداخته شد. با توجه به این که دانشجویان مجازی معمولاً از شهرهای مختلفی می‌باشند برای انجام مصاحبه از شبکه‌های اجتماعی موبایل بنیان، تماس تلفنی و ایمیل استفاده گردید و

مرتبه مطالعه گردید تا پژوهشگر با آن‌ها مأنوس گردد.

۲- به‌منظور استخراج جملات مهم به هر پروتکل مراجعه گردید و جملات و عباراتی که مستقیماً به پدیده مورد مطالعه مرتبط بود، استخراج گردید.

۳- در گام سوم، به‌منظور فرموله کردن معانی، تلاش شد تا با مرور مستمر جملات مهم استخراج‌شده، به درک عمیق معانی هر یک از جملات، پی برده شود.

۴- مراحل فوق برای تمام چهارده پروتکل مصاحبه، تکرار گردید و معانی فرموله‌شده و مرتبط‌به‌هم، در قالب خوشه‌هایی از تم‌ها (مقوله‌ها) قرار داده شد.

۵- در ادامه، تلاش گردید تا نتایج در قالب، توصیفی جامع از موضوع مورد پژوهش، تلفیق گردد.

۶- به‌منظور درک ساختار ذاتی پدیده، توصیف جامع پدیده تحت مطالعه به‌صورت بیانیه‌ای صریح و روشن از ساختار اساسی پدیده مورد مطالعه، تدوین گردید.

۷- در انتها، برای اعتباربخشی یافته‌ها، نتایج به‌دست‌آمده، به مشارکت‌کنندگان، ارجاع داده شد و بعد از تعدیل‌های موردنیاز، گزارش نهایی تدوین شد.

۲- نتایج و بحث

نتایج انجام مصاحبه‌ها در این پژوهش منجر به ۴ درون مایه اصلی و ۱۵ زیر درون مایه در رابطه با ویژگی‌ها و صلاحیت‌هایی که استادان در آموزش مجازی باید از آن برخوردار باشند گردید. یافته‌ها حاکی از آن است که ویژگی‌ها و صلاحیت‌های لازم جهت تدریس در دوره‌های مجازی برای استادان در ۴ حیطه عمده

همچنین با ۵ نفر از استادانی که تجربه تدریس مجازی داشتند به‌صورت حضوری به گفت‌وگو پرداخته شد. زمان هر مصاحبه بین ۲۰ تا ۴۰ دقیقه متفاوت بود. با انجام ۱۴ مصاحبه با دانشجویان و استادان دانشگاه تهران، اشباع نظری داده‌ها حاصل شد. به‌منظور اعتباربخشی به یافته‌ها، مجدداً چهار مصاحبه انجام شد و در نهایت در هیجدمین مصاحبه، فرایند مصاحبه‌ها پایان یافت. مشخصات افراد شرکت‌کننده در جدول شماره ۳ آمده است.

به‌منظور رعایت اخلاق در پژوهش، قبل از انجام مصاحبه در ابتدای امر با مشارکت‌کنندگان در رابطه باهدف پژوهش، محرمانه بودن نام و اطلاعات هویتی آن‌ها آگاهی‌های لازم داده شد و همه افراد حاضر در پژوهش با رضایت کامل به انجام مصاحبه پرداختند. بعد از گردآوری فرم‌های تکمیل‌شده نسبت به پالایش، بازخوانی، دسته‌بندی و ارائه یافته‌ها از طریق فن تحلیل محتوای کیفی متن مصاحبه‌ها اقدام شد. برای تحلیل داده‌ها اقداماتی نظیر مرور یادداشت‌های تدوین‌شده بلافاصله بعد از انجام هر مصاحبه برای تعدیل و تکمیل مطالب یادداشت‌شده و همچنین گدگذاری با استفاده از راهبرد هفت مرحله‌ای کلایزی به‌عنوان یکی از مناسب‌ترین راهبردهای تحلیل داده‌ها در مطالعات پدیدارشناسی توصیفی صورت پذیرفت [۳۲]. بدین‌منظور گام‌های زیر انجام شد.

۱- تمام روایت‌های ارائه‌شده توسط مشارکت‌کنندگان در مطالعه که به‌طور مرسوم پروتکل نام دارد، چندین

جدول ۳- مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

شماره اطلاع دهنده	مرتبه علمی	سن	سابقه حضور/ تدریس در آموزش مجازی	جنسیت	شماره اطلاع دهنده	مرتبه علمی	سن	سابقه حضور/ تدریس در آموزش مجازی	جنسیت
۱	استادیار	۳۵	۵ سال	مرد	۱۰	دانشیار	۴۰	۲ سال	مرد
۲	استادیار	۳۹	۴ سال	مرد	۱۱	استاد	۵۹	۴ سال	مرد
۳	دانشیار	۴۸	۵ سال	مرد	۱۲	دانشجو	۲۹	ترم ۳	زن
۴	استاد	۵۷	۵ سال	مرد	۱۳	دانشجو	۳۳	ترم ۴	زن
۵	استادیار	۴۰	۳ سال	مرد	۱۴	دانشجو	۳۰	ترم ۳	زن
۶	دانشیار	۵۲	۳ سال	زن	۱۵	دانشجو	۳۲	ترم ۳	زن
۷	استاد	۵۵	۵ سال	مرد	۱۶	دانشجو	۴۰	ترم ۴	زن
۸	استادیار	۳۶	۴ سال	مرد	۱۷	دانشجو	۳۵	ترم ۳	مرد
۹	استادیار	۳۷	۳ سال	مرد	۱۸	دانشجو	۲۸	ترم ۳	مرد

"مهارت الکترونیکی"، "ویژگی‌های آموزشی"، "ویژگی‌های پژوهشی" و "ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری" قرار می‌گیرند که در ادامه به هر یک از آن‌ها اشاره خواهد شد.

۳-۱-۱-۱: مهارت الکترونیکی

یکی از ویژگی‌های اصلی برای استادان دوره‌های مجازی، مهارت و تسلط استاد بر کلاس الکترونیکی، سامانه آموزشی و آشنایی با دوره‌های مجازی است که بیشتر مشارکت‌کنندگان در پژوهش به آن اشاره کرده بودند. تعهد و مهارت الکترونیکی به آموزش‌هایی اطلاق می‌شود که از طریق وسایل ارتباط الکترونیکی از قبیل اینترنت، اینترنت و اکسترانت ارائه می‌شود [۳۳].

۳-۱-۱-۲: استفاده از امکانات و دسترسی‌ها

دسترسی‌ها و امکانات فضای مجازی به منظور تسهیل در فرآیند یاددهی یادگیری این دوره ایجاد شده است و به کارگیری صحیح آن‌ها می‌تواند بسیاری از مشکلات دوره‌های مجازی را برطرف نماید. در این رابطه یوسفیان می‌گوید:

"خیلی وقت‌ها استادها از امکانات تو سامانه استفاده نمی‌کنن، مثلاً تو سیستم یک قسمتی هست برای بارگذاری تکالیف، که تو اون دقیقاً مشخصه چه کسی تو چه تاریخی چه تکلیفی رو گذاشته و امکان مدیریت اون توسط کاربرای سیستم هست ولی استادها ما از این امکانات همشون استفاده نمی‌کنن، میگن تکلیف رو ایمیل کنید، خب ایمیل کردن برای ما خیلی فرقی نداره ولی وقتی ایمیل کنیم چه تضمینی هست که به دست استاد برسه چون ترم‌های گذشته چندین بار پیش اومده بود که استادها می‌گفتن تکلیف‌تون به دستم نرسیده و نم‌رشو ندادن بهمون ولی اگه از این امکانات استفاده کنن خیلی از این جنس مشکلات پیش نیامد."

امامی می‌گوید:

"اصلاً وقتی استاد نمیدونه سیستم چه امکاناتی داره چطور باید ازش استفاده کنه؟ دانشگاه باید به استادها آموزش بده، یعنی هر استادی نباید بیاد مجازی درس

بده. بعضی از استادهایی که داریم خیلی مسلطن به سیستم ولی خیلی کم هستن ازین استادها، بیشترشون استفاده نمیکردن. مثلاً یکی از امکانات کلاس نظرسنجی هست، برای انجام نظرسنجی راحت میشه یک قسمتی ایجاد کرده تا هرکسی بره نظر خودشو ثبت کنه و با درصد و عدد نشون میده به چی رای داده‌شده ولی استاد داریم میاد تو کلاس برای نظرسنجی یک سوال میپرسه، همه بچه‌ها تو صفحه چت مینویسن و بهم ریخته میشه و آخرم معلوم نمیشه کی به چی رای داده."

۳-۱-۲: استفاده از محتوای الکترونیکی

دوره‌های آموزش الکترونیکی، نیازمند استفاده از محتوای الکترونیکی می‌باشند و یکی از مؤلفه‌های اصلی آموزش در دوره‌های مجازی، محتوای الکترونیکی در کنار شیوه‌ی ارائه مطالب است. حسنی در این رابطه می‌گوید:

"به نظر شما فرق دوره مجازی با حضوری تو چیه؟ این‌که فقط بیایم تو آموزش مجازی از اینترنت استفاده کنیم و دانشجوها نیان دانشگاه و حضور فیزیکی به هم نرسونن که همیشه آموزش مجازی، استاد میاد نه وبکم رو روشن میکنه، نه فایلی رو به اشتراک میگذاره و فقط میشینه اونور مثل رادیو صحبت می‌کنه و ما مجبوریم گوش بدیم، جالب اینجاست که این کلاس‌ها یک ساعت و نیم طول میکشه، خیلی سخته بخوای همش رو با دقت گوش بدی و هیچ تنوعی درکار نباشه."

رضانژاد:

"من همیشه به همکارانم میگم و تأکید کردم که حتی- الامکان از محتواهای الکترونیکی استفاده کنن، اگر خودشون نمیتونن تولید کنن، حداقل جست و جو کنن از محتواهایی که آماده هست استفاده کنن"

۳-۱-۳: تسلط بر محیط کلاس و سامانه آموزشی

یکی از مهم‌ترین مهارت‌ها در استادانی که در دوره‌های مجازی تدریس می‌نمایند، تسلط بر محیط کلاس آنلاین و سامانه آموزشی می‌باشد در این رابطه حسینی عنوان کرده است: "برای این‌که یک دوره با موفقیت سپری بشه نیاز هست که استاد به همه چیز اشراف

دلیل عدم حضور فیزیکی دانشجویان در محیط کلاس، اگر تدابیر لازم اندیشیده نشود، تعامل با محتوا و استاد کم‌رنگ‌تر خواهد شد.

والی بیان می‌کند:

“به نظر من یکی از ویژگی‌های استاد خوب اینه که فرصت ایجاد کنه تا بچه‌ها تو بحث شرکت کنن، نه این‌که از اول تا آخر کلاس فقط خودش صحبت کنه تا کلاس تموم شه، تو کلاس‌های حضوری ناخواسته این فرصت ایجاد میشه ولی تو مجازی اینطور نیست، استاد باید شرایط کار گروهی و ارائه رو فراهم کنه.”

احمدی:

“دانشجوها هم باید استاد رو تشویق کنن تا کلاس رو مشارکتی پیش ببره، یعنی اگر استادی هم نخواست مشارکتی باشه، دانشجو‌ها درخواست کنن تا انجام بشه”

۳-۲-۲ داشتن طرح درس و کم‌فروشی نکردن در

تدریس

مورد دیگری که از ویژگی‌های آموزشی یک استاد موفق توسط مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره شده است، داشتن طرح درس و عدم تبعیض بین دانشجویان حضوری و مجازی است.

در این رابطه یوسفی می‌گوید:

“وقتی استاد اول ترم طرح درس میده من دقیقاً متوجه میشم که چه مطالبی رو از ما می‌خواد تا یاد بگیریم و اگر از منابعی که معرفی کرده باشه چیزی متوجه نشم یا بد توضیح داده باشه میرم سراغ کتاب‌های دیگه یا مقاله‌هایی که تو اون زمینه نوشته شده و سعی میکنم تا یاد بگیرم اینجوری مشخصه که استاد چی میخواد، دانشجو هم میره دنبالش و یاد میگیره ولی کلاس‌هایی که طرح درس ندارن خیلی بده، باید یک هفته منتظر بمونیم تا بدونیم استاد می‌خواد چی تدریس کنه برای جلسه بعد.”

رضایی:

“من از بچه‌های حضوری شنیدم که استاداها به بچه‌های حضوری بیشتر درس میدن و بیشتر بهشون توجه میکنن تا ما مجازی‌ها، ماها که پشت سیستم هستیم استاداها فکر میکنند که ما خوابیدیم یا نیستیم،

داشته باشه، حتی به چت بچه‌ها بین خودشون، البته شاید این بتونه حواس استاد رو پرت کنه ولی استادی که مسلط باشه به نظرم میتونه به خوبی مدیریت کنه و به هدف برسونه کلاس رو. کلا اگر تسلط نداشته باشه بیشتر زمان کلاس به مسائل ای صرف میشه و حتماً نیاز هست که یک نفر که به سیستم وارد تره کنار استاد باشه که اینم می‌تونه مشکلات خاص خودش رو داشته باشه.”

عقیلی: “دانشگاه یک دوره‌های آموزشی رو در ابتدای همکاری با ما برامون برگزار کرد ولی انقدر زود و سریع آموزش دادن که خیلی از مطالب رو من یاد نگرفتم، چون نمیتونم از امکانات بعضی وقت‌ها استفاده کنم مجبورم از همکاری دیگه کمک بگیرم، مخصوصاً برای من که سن و سالی ازم گذشته (خنده مصاحبه شونده)”

۳-۱-۴ داشتن ارتباط بیرون از فضای مجازی با دانشجو

از موارد اشاره‌شده توسط شرکت‌کنندگان، ارتباط داشتن با استاد در خارج از فضای مجازی است.

در این رابطه مقیمی اشاره کرد:

“این‌که استاد رو میشه تو دانشگاه حضوری ملاقات کنیم خیلی خوبه و کمک میکنه تا محدودیت‌های مجازی کم‌رنگ تر بشن، ممکنه یک دانشجو خیلی ایده داشته باشه ولی تو فضای مجازی نمیشه مطرحش کرد و به استاد منتقل کرد ولی خب این یک بدی برای بچه‌هایی که شهرستان هستن داره که نمیتونن هر وقت خواستن بیان و استادان رو ملاقات کنن تو دانشگاه.”

اصفهانی: “استاد همیشه باید در دسترس باشه، نمیشه که مجازی باشی و در دسترس هم نباشی، اینجوری دانشجو‌ها اذیت میشن، یعنی اصلاً چیزی یاد نمیگیرن”

۳-۲ مقوله دوم: ویژگی‌های آموزشی

۳-۲-۱ مشارکت دادن دانشجویان در بحث

نظریه‌های جدید در حوزه آموزش و یادگیری موید این نکته می‌باشند که تعامل فراگیر با محتوا و استاد و با یکدیگر به فرآیند یاددهی و یادگیری کمک بیشتری می‌کند و این مهم علی‌الخصوص در مورد آموزش مجازی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد، چراکه به

و مسلط محتوا رو هم برسونه، چون ما مجازی هستیم و نیستیم در کنار استاد، باید این توانایی رو دانه باشه که بدون ابهام تدریس کنه و استادهای با سابقه رو برای تدریس بذارن."

هدایی

"من با تدریس درس‌هایی که تخصصش رو ندارم مشکلی ندارم ولی وقتی تخصص من نیست و این کار رو میکنم اصول حرفه‌ای کارم رو زیر پا گذاشتم"

۳-۲-۵ حضور به موقع

نظم و انضباط در برگزاری کلاس‌ها و حضور به‌موقع در کلاس یکی از ویژگی‌های آموزشی استادان است که دانشجویان مجازی دانشگاه تهران به آن اشاره کرده‌اند. حسینی می‌گوید: "استاد باید دقیقاً سر ساعت تو کلاس حاضر بشه، چون ما مجازی‌ها اکثر کارمندیم و خیلی وقت‌ها برای حضور تو کلاس از کارمون مرخصی می‌گیریم به نظر من یک استاد خوب و موفق استادی هست که به‌موقع میاد و اگر هم قرار هست نیاد از قبل خبر میده تا ما مجازی‌ها از کارمون عقب نمونیم و مرخصی نگیریم."

۳-۳ مقوله سوم: ویژگی‌های پژوهشی

۳-۳-۱ دانش پژوهی و به‌روز بودن اطلاعات

دانش پژوهی را می‌توان از ویژگی‌های پژوهشی یک استاد موفق قلمداد کرد. دانش پژوهی در معنای کشف دانش جدید به‌منظور دستیابی به درک بهتر دنیا [۳۴]. ویژگی مورد اشاره پژوهشی برای استاد موفق توسط مصاحبه‌شوندگان دانش پژوهی و به‌روز بودن اطلاعات استاد می‌باشد.

محمدی:

"یک استاد خوب باید هم به‌روز باشه هم از نظر علمی و هم فنی و تسلطش به سیستم و کامپیوتر، چون یکی از شاه راه‌های ارتباط با علم روز دنیا همین شبکه اینترنته که یک استاد باید بتونه ازش استفاده کنه و به‌روز بمونه و حتی دانشجویهارو هم تو این مسیر بکشونه و هدایتشون کنه تا با تسلط به علم روز دنیا خودمون در صدد تولید علم بیایم و رشد کنیم. این پژوهش محوری

برا همین به ما زیاد توجه نمیکنند و این اصلاً حس خوبی نیست. برای یک درس مشخص باید دقیقاً همون‌هایی که به حضوری‌ها گفته میشه به مجازی‌ها هم گفته بشه."

۳-۲-۳ انواع روش‌های تدریس

از ویژگی‌های آموزشی دیگر که به آن اشاره شده است متنوع و متناسب بودن روش‌های تدریس توسط استاد است.

موسوی:

"کلاس‌ها باید رادیویی نباشه و خسته‌کننده نشه، استاد باید از روش‌های مختلف تدریس استفاده کنه تا از یکنواختی بیرون بیاد کلاس، دقیقاً مشخصه استادهایی که روش تدریستون رو تغییر میدن و بهش توجه میکنن، نمره بچه‌ها بالاتره تو اون درس و دقیقاً برعکس، استادی که فقط میاد و سخنرانی میکنه برای بچه‌ها، یادگیری کامل نمیشه، چون خسته‌کننده است دیگه، همیشه یک ساعت فقط گوش بدیم و همه چیز رو هم یاد بگیریم"

موکیلانی:

"روش‌های مختلف تدریس در دنیای مجازی متفاوت و یک استاد باید حتماً به قابلیت‌های مجازی اشراف کامل داشته باشه و بتونه از امکانات استفاده کنه و به جذابیت کلاس‌ها اضافه کنه"

۳-۲-۴ تسلط بر موضوع تدریس و شیوایی بیان

تسلط مدرس بر محتوای مورد تدریس و توانایی انتقال صریح و شیوایی در بیان وی، از دیگر ویژگی‌های آموزشی استادان عنوان شده است. قطعاً استادانی که بر محتوا تسلط کافی داشته و بتواند به‌صورت رسا مطالب را منتقل کند، نتیجه چنین آموزشی با موفقیت همراه خواهد بود.

در این رابطه رضایی می‌گوید:

"اول از همه باید برای درسی که آموزش ارائه میکنه، استادی رو بذاره که تخصص خودش این درس بوده، یعنی هر درسی رو بدن به استادی که خودش اون درس رو خونده و بهش مسلطه، بعدش هم باید استادی رو که میذارن مجازی درس بده باید بتونه خیلی خوب

بازنمایی ویژگی‌های استادان موفق آموزش مجازی در ...

نزن. این به نظر من خیلی مهمه چون یک‌جور احترام هم هست."

هدایتی

"به نظر من یک استاد باید روحیه همکاری با دانشجویانش داشته باشه، من خودم وقتی دلیل بچه‌ها رو برای انجام بعضی تکالیف می‌شنوم با خودم می‌گم اگر من میدونستم این مشکلات وجود داره اصلاً چنین تکالیفی رو نمیدادم."

۳-۴-۲ قاطعیت و انگیزه بخشی

مورد دیگر از ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری استاد موفق که مورد اشاره مصاحبه‌شوندگان قرار گرفت ایجاد انگیزه در دانشجویان و قاطعیت است. یکی از مهم‌ترین عوامل ایجاد انگیزه برای یادگیری، مدرس است که این انگیزه یادگیری متأثر از ویژگی‌های هر مدرس است [۳۵].

موسوی:

"استاد باید تو بحث‌ها دانشجویها رو شرکت بده و بعد از این‌که هرکسی دیدگاهش رو مطرح کرد در نهایت استاد باید بتونه یک جمع‌بندی مناسبی رو از بحث داشته باشه و به دانشجوی انگیزه بده، موج مثبت داشته باشه و به دانشجویها از اینکه میتونن در کنار کارشون درس هم بخونن و موفق باشن اطمینان بده. وقتی استادی با قاطعیت ظاهر میشه و به بچه‌ها انگیزه‌بخشی میکنه، دانشجویها رو برای کارهای مختلف بیشتر تحریک میکنه."

اسدالهی:

"من همیشه سعی میکنم دانشجویهای مجازی رو امیدوار کنم، مخصوصاً برای ادامه تحصیلشون، چون اکثرآ ناامیدن از قبول شدن تو دکتری"

۳-۴-۳ مشاوره و راهکار دادن

مشاوره و دادن راهکار به دانشجویها از ویژگی‌های استاد موفق در آموزش مجازی و حضوری می‌باشد و این در امر آموزش مجازی به دلیل عدم حضور فیزیکی دانشجویان از اهمیت بیشتری برخوردار است.

در این رابطه هوشنگی می‌گوید:

"خیلی سخته و تقریباً نزدیک به ناممکنه که یک دانشجو به تنهایی و بدون کمک استاد به خیلی

باید تو تحصیلات تکمیلی بهش خیلی توجه بشه وگرنه هیچ فایده‌ای نداره."

۳-۳-۲ پژوهش‌محور بودن کلاس‌ها

تمایل بیشتر دانشجویان مجازی مصاحبه‌شده، بر این بود تا کلاس‌ها به صورت پروژه محور برگزار شود و بیشتر نمره درس را پژوهش تشکیل دهد این در حالی است که دوره‌های آموزش الکترونیکی به صورت آموزش محور برگزار می‌شود و در مقطع کارشناسی ارشد نیازی به گذراندن واحد پایان‌نامه ندارند.

فخیمی می‌گوید:

"ببینید، فلسفه آموزش مجازی اینه که برای کارمندا ایجاد شده تا فرصتی داشته باشن هم اطلاعاتشون رو در رشته خودشون بالا ببرن و بروز تر بشن و هم تو محیط کارشون ارتقا بگیرن، و این فقط با دادن اطلاعات یک طرفه از جانب استاد ممکن نیست، باید دانشجویها رو به کار گرفت و به انجام پروژه واداشت تا هم توانمند بشن و هم تو کار بدرشون بخوره. از اونجایی که فرصت کافی برای درس خوندن و امتحان دادن نیست بهتره که بیشتر نمره درس به پروژه‌ها اختصاص داده بشه."

۳-۴-۴ مقوله چهارم: ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری

۳-۴-۱ انعطاف‌پذیری و همکاری با دانشجو

از ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری استادان موفق در آموزش الکترونیکی داشتن انعطاف و همکاری با دانشجویان می‌باشد. همه افراد شرکت‌کننده در مصاحبه به این مورد اشاره داشتند که استاد باید بتواند با دانشجویان همکاری نماید.

رضایی می‌گوید:

"استاد باید این رو از قبل بدونه که ما مجازی‌ها اکثرآ کارمند هستیم و گذاشتن مقررات سفت‌وسخت و پایبند بودن به بهشون برای ما شاغل‌ها یکم سخته هست چون در کنار کارمون داریم تحصیل میکنیم ونمی‌تونیم همه وقتمون رو در اختیار کلاس باشیم. باید نظر دانشجویهارو بپرسن و فقط حرف خودشون رو

مهارت‌ها دست پیدا کنه و نیاز هست که استاد کمک کنه، اگر دانشجویها حضوری باشن در کنار استاد خیلی راحت‌تر می‌تونن بهره‌مند بشن از راهنمایی‌های استادان ولی دانشجویهای مجازی که اکثر شاغل هستن و از شهرهای مختلفی شرکت میکنن تو دوره‌ها، باید به استاد دسترسی تلفنی، اینترنتی داشته باشن تا بتونن ازشون استفاده کنن، پیشنهاد بدن، پیشنهاد بگیرن، راهکار بدن و راهکار بگیرن."

۳-۴-۴ احترام مقابل

احترام و حفظ حرمت استاد و دانشجو از ویژگی‌های مهمی است که فراتر از درس و دوره دانشگاهی است و از جانب هر دو طرف باید رعایت شود. این ویژگی را نیز مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره داشته‌اند.

یوسفی:

"دانشجو حتماً باید شأن و منزلت استاد و کلاس رو بدونه و همچنین بر عکس، یعنی استاد هم باید شأن دانشجو رو حفظ کنه و به هم احترام بگذارن، اصلاً بحث اخلاق تو آموزش جایگاهش مشخصه، یک دانشجو یا یک استاد هر چقدر هم که تولید علمی داشته باشه، از نظر علمی بدرخشه ولی اخلاق نداشته باشه به هیچ دردی نمیخوره. اخلاق تو همه چیز باید رعایت بشه و حرمت‌ها حفظ بشه."

برای درک جامع اطلاعات برگرفته از عبارت‌های ذکرشده توسط افراد شرکت‌کننده و الهام‌های برگرفته از آن، یافته‌های مزبور در قالب جدول تنظیم و تلخیص شده است.

جدول شماره ۵ فهرستی از کدها و مقولات مستخرج از متن مصاحبه‌ها است که همراه با تکرار هر کد در مصاحبه‌ها می‌باشد. به‌عنوان مثال، مقوله "استفاده از امکانات و دسترسی‌ها" از تکرار کدهایی همچون "امکانات"، "دسترسی به امکانات"، و مقوله "استفاده از محتوای الکترونیکی" از تکرار کدهایی همچون "محتوای الکترونیکی"، "استفاده از محتوای آماده"، "تولید محتوا"، "تولید محتوای الکترونیکی" استخراج شده‌اند.

نمودار شماره ۱ درواقع بیانگر ویژگی‌های مستخرج از مصاحبه‌ها و بررسی پیشینه موجود است. در انتخاب ویژگی‌هایی که حاصل از بررسی پیشینه است، ملاک عمل تکرار هر یک از ویژگی‌ها در هر گزارش می‌باشد. برای مثال، مهارت‌های فنی و تسلط بر سامانه آموزشی مدرس دوره‌های مجازی تقریباً در تمامی گزارش‌ها موردتوجه بوده است.

آموزش مجازی، فرصتی بی‌بدیل برای رویارویی با محدودیت‌های آموزش حضوری، تحقق آرمان آموزش برای همه و زمینه‌سازی برای توسعه پایدار و متوازن در کشور است [۳۶]، [۳۷]، [۳۸]، [۳۹]، [۴۰]. دسترسی به چنین آرمانی نیاز به شناختی جامع از همه‌ی عناصر و عوامل آموزش به‌خصوص فرآیند یاددهی یادگیری می‌باشد. یکی از مهم‌ترین عواملی که در تحقق اهداف آموزشی نقش به‌سزا و درخوری دارند، استادان و مربیان هستند. پژوهش حاضر نیز با هدف شناسایی و تعیین ویژگی‌ها و صلاحیت‌های استادان موفق در امر آموزش الکترونیکی انجام‌گرفته است که با روش کیفی و با انجام ۱۴ مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته از دانشجویان، استادان و همچنین ۴ مصاحبه تکمیلی به‌منظور اعتباربخشی به یافته‌ها، به عواملی چند از ویژگی‌ها و صلاحیت‌هایی که مدرسان باید داشته باشند، دست‌یافت.

نتایج به‌دست‌آمده شامل: استفاده از امکانات و دسترسی‌ها، استفاده از محتوای الکترونیکی، تسلط بر محیط کلاس و سامانه آموزشی، داشتن ارتباط بیرون از فضای مجازی با دانشجو، مشارکت دادن دانشجویان در بحث، داشتن طرح درس و کم‌فروشی نکردن در تدریس، تنوع در روش‌های تدریس، تسلط بر موضوع تدریس و شیوایی بیان، حضور به‌موقع، دانش پژوهی و به‌روز بودن اطلاعات، پژوهش محور بودن کلاس‌ها، انعطاف‌پذیری و همکاری با دانشجو، قاطعیت و انگیزه‌بخشی، مشاوره و راهکار دادن و درنهایت احترام متقابل می‌باشند که در چهار مقوله اصلی دسته‌بندی شدند که آن‌ها نیز شامل "مهارت الکترونیکی" "ویژگی‌های آموزشی" "ویژگی‌های پژوهشی" "ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری" می‌باشند.

جدول ۴- تلخیص یافته‌های الهام گرفته از روایت‌های افراد شرکت‌کننده

دریافت‌های الهام گرفته از روایت افراد	مقوله فرعی (زیر درون‌مایه)	مقوله اصلی (درون‌مایه)
<p>یوسفیان می‌گوید: خیلی وقت‌ها استادها از امکانات تو سامانه استفاده نمی‌کنن، مثلاً تو سیستم یک قسمتی هست برای بارگذاری تکالیف، که تو اون دقیقاً مشخصه چه کسی تو چه تاریخی چه تکلیفی رو گذاشته و امکان مدیریت اون توسط کاربرای سیستم هست ولی استادها ما از این امکانات همشون استفاده نمیکنن، میگن تکلیف رو ایمیل کنید، خب ایمیل کردن برای ما خیلی فرقی نداره ولی وقتی ایمیل کنیم چه تضمینی هست که به دست استاد برسه چون ترم‌های گذشته چندین بار پیش اومده بود که استادها میگفتن تکلیفتون به دستم نرسیده و نمرشو ندادن بهمون، ولی اگه از این امکانات استفاده کنن خیلی از این جنس مشکلات پیش نیاد.</p>	<p>استفاده از امکانات و دسترسی‌ها</p>	
<p>حسنى در این رابطه می‌گوید: به نظر شما فرق دوره مجازی با حضوری تو چیه؟ این‌که فقط بیایم تو آموزش مجازی از اینترنت استفاده کنیم و دانشجوها نیان دانشگاه و حضور فیزیکی به هم نرسونن که همیشه آموزش مجازی، استاد میاد نه وبکم رو روشن میکنه، نه فایلی رو به اشتراک میگذاره و فقط میشینه اونور مثل رادیو صحبت میکنه و ما مجبوریم گوش بدیم، جالب اینجاست که این کلاس‌ها یک ساعت و نیم طول میکشه، خیلی سخته بخوای همش رو با دقت گوش بدی و هیچ تنوعی در کار نباشه.</p>	<p>استفاده از محتوی الکترونیکی</p>	<p>مهارت الکترونیکی</p>
<p>برای اینکه یک دوره با موفقیت سپری بشه نیاز هست که استاد به همه چیز اشراف داشته باشه، حتی به چت بچه‌ها بین خودشون، البته شاید این بتونه حواس استاد رو پرت کنه ولی استادی که مسلط باشه به نظرم میتونه به خوبی مدیریت کنه و به هدف برسونه کلاس رو. کلاً اگر تسلط نداشته باشه بیشتر زمان کلاس به مسائل حاشیه‌ای صرف میشه و حتماً نیاز هست که یک نفر که به سیستم وارد تره کنار استاد باشه که اینم میتونه مشکلات خاص خودش رو داشته باشه.</p>	<p>تسلط بر محیط کلاس و سامانه آموزشی</p>	
<p>در این رابطه مقیمی اشاره کرد: این‌که استاد رو میشه تو دانشگاه حضوری ملاقات کنیم خیلی خوبه و کمک میکنه تا محدودیت‌های مجازی کم‌رنگ‌تر بشن، ممکنه یک دانشجو خیلی ایده داشته باشه ولی تو فضای مجازی همیشه مطرحش کرد و به استاد منتقل کرد ولی خب این یک بدی برای بچه‌هایی که شهرستان هستن داره که نمیتونن هر وقت خواستن بیان و استادان رو ملاقات کنن تو دانشگاه.</p>	<p>داشتن ارتباط بیرون از فضای مجازی با دانشجو</p>	
<p>به نظر من یکی از ویژگی‌های استاد خوب اینه که فرصت ایجاد کنه تا بچه‌ها تو بحث شرکت کنن، نه این‌که از اول تا آخر کلاس فقط خودش صحبت کنه تا کلاس تموم شه، تو کلاس‌های حضوری ناخواسته این فرصت ایجاد میشه ولی تو مجازی این‌طور نیست، استاد باید شرایط کار گروهی و ارائه رو فراهم کنه.</p>	<p>مشارکت دادن دانشجویان در بحث</p>	
<p>وقتی استاد اول ترم طرح درس میده من دقیقاً متوجه میشم که چه مطالبی رو از ما میخواد تا یاد بگیریم و اگر از منابعی که معرفی کرده باشه چیزی متوجه نشم یا بد توضیح داده باشه میرم سراغ کتاب‌های دیگه یا مقاله‌هایی که تو اون زمینه نوشته شده و سعی میکنم تا یاد بگیرم اینجوری مشخصه که استاد چی میخواد، دانشجو هم میره دنبالش و یاد میگیره ولی کلاس‌هایی که طرح درس ندارن خیلی بده، باید یک هفته منتظر بمونیم تا بدونیم استاد میخواد چی تدریس کنه برای جلسه بعد.</p>	<p>داشتن طرح درس و کم‌فروشی نکردن در تدریس</p>	<p>ویژگی‌های آموزشی</p>
<p>کلاس‌ها باید رادیویی نباشه و خسته‌کننده نشه، استاد باید از روش‌های مختلف تدریس استفاده کنه تا از یکنواختی بیرون بیاد کلاس، دقیقاً مشخصه استادهایی که روش تدریسشون رو تغییر میدن و بهش توجه میکنن، نمره بچه‌ها بالاتره تو اون درس و دقیقاً برعکس، استادی که فقط میاد و سخنرانی میکنه برای بچه‌ها، یادگیری کامل نمیشه، چون خسته‌کننده است دیگه، همیشه یک ساعت فقط گوش بدیم و همه‌چیز رو هم یاد بگیریم که.</p>	<p>تنوع در روش‌های تدریس</p>	

ادامه جدول ۴

دریافته‌های الهام گرفته از روایت افراد	مقوله فرعی (زیر درون‌مایه)	مقوله اصلی (درون‌مایه)
اول‌ازهمه باید برای درسی که آموزش ارائه می‌کند، استادی رو بذاره که تخصص خودش این درس بوده، یعنی هر درسی رو بدن به استادی که خودش اون درس رو خونده و بهش مسلطه، بعدش هم باید استادی رو که میذارن مجازی درس بده باید بتونه خیلی خوب و مسلط محتوا رو هم برسونه، چون ما مجازی هستیم و نیستیم در کنار استاد، باید این توانایی رو داته باشه که بدون ابهام تدریس کنه و استادهای باسابقه رو برای تدریس بذارن.	تسلط بر موضوع تدریس و شیوایی بیان	
استاد باید دقیقاً سر ساعت تو کلاس حاضر بشه، چون ما مجازی‌ها اکثر کارمندیم و خیلی وقت‌ها برای حضور تو کلاس از کارمون مرخصی می‌گیریم به نظر من یک استاد خوب و موفق استادی هست که به‌موقع میاد و اگر هم قرار هست نیاد از قبل خبر میده تا ما مجازی‌ها از کارمون عقب نمونیم و مرخصی نگیریم.	حضور به‌موقع	
یک استاد خوب باید هم به‌روز باشه هم از نظر علمی و هم فنی و تسلطش به سیستم و کامپیوتر، چون یکی از شاهراه‌های ارتباط با علم روز دنیا همین شبکه اینترنته که یک استاد باید بتونه ازش استفاده کنه و به‌روز بمونه و حتی دانشجوها رو هم تو این مسیر بکشونه و هدایتشون کنه تا با تسلط به علم روز دنیا خودمون در صدد تولید علم بریبایم و رشد کنیم. این پژوهش محوری باید تو تحصیلات تکمیلی بهش خیلی توجه بشه وگرنه هیچ فایده‌ای نداره.	دانش‌پژوهی و بروز بودن اطلاعات	ویژگی‌های پژوهشی
ببینید، فلسفه آموزش مجازی اینه که برای کارمندا ایجادشده تا فرصتی داشته باشن هم اطلاعاتشون رو در رشته خودشون بالا ببرن و بروزتر بشن و هم تو محیط کارشون ارتقا بگیرن، و این فقط با دادن اطلاعات یک‌طرفه از جانب استاد ممکن نیست، باید دانشجوها رو به کار گرفت و به انجام پروژه واداشت تا هم توانمند بشن و هم تو کار بدردشون بخوره. از اونجایی که فرصت کافی برای درس خوندن و امتحان دادن نیست بهتره که بیشتر نمره درس به پروژه‌ها اختصاص داده بشه.	پژوهش محور بودن کلاس‌ها	
استاد باید این‌رو از قبل بدونه که ما مجازی‌ها اکثراً کارمند هستیم و گذاشتن مقررات سفت‌وسخت و پایبند بودن بهشون برای ما شاغل‌ها یکم سخت هست چون در کنار کارمون داریم تحصیل می‌کنیم و نمی‌تونیم همه وقتمون رو در اختیار کلاس باشیم. باید نظر دانشجوها رو بپرسن و فقط حرف خودشون رو نزنن. این به نظر من خیلی مهمه چون یک‌جور احترام هم هست.	انعطاف‌پذیری و همکاری با دانشجو	
استاد باید تو بحث‌ها دانشجوها رو شرکت بده و بعد از این‌که هرکسی دیدگاهش رو مطرح کرد درنهایت استاد باید بتونه یک جمع‌بندی مناسبی رو از بحث داشته باشه و به دانشجو انگیزه بده، موج مثبت داشته باشه و به دانشجوها از این‌که میتونن در کنار کارشون درس هم بخونن و موفق باشن اطمینان بده. وقتی استادی با قاطعیت ظاهر میشه و به بچه‌ها انگیزه بخشی میکنه، دانشجوها رو برای کارهای مختلف بیشتر تحریک میکنه.	قاطعیت و انگیزه بخشی	ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری
خیلی سخته و تقریباً نزدیک به ناممکنه که یک دانشجو به‌تنهایی و بدون کمک استاد به خیلی مهارت‌ها دست پیدا کنه و نیاز هست که استاد کمک کنه، اگر دانشجوها حضوری باشن در کنار استاد خیلی راحت‌تر میتونن بهره‌مند بشن از راهنمایی‌های استادان ولی دانشجوهای مجازی که اکثر شاغل هستن و از شهرهای مختلفی شرکت می‌کنن تو دوره‌ها، باید به استاد دسترسی تلفنی، اینترنتی داشته باشن تا بتونن ازشون استفاده کنن، پیشنهاد بدن، پیشنهاد بگیرن، راهکار بدن و راهکار بگیرن.	مشاوره و راهکار دادن	
دانشجو حتماً باید شأن و منزلت استاد و کلاس رو بدونه و همچنین بر عکس، یعنی استاد هم باید شأن دانشجو رو حفظ کنه و به هم احترام بگذارن، اصلاً بحث اخلاق تو آموزش جایگاهش مشخصه، یک دانشجو یا یک استاد هر چقدر هم که تولید علمی داشته باشه، از نظر علمی بدرخشه ولی اخلاق نداشته باشه به هیچ دردی نمیخوره. اخلاق تو همه‌چیز باید رعایت بشه و حرمت‌ها حفظ بشه.	احترام متقابل	

جدول ۵- فهرست کدها و مقولات همراه با تکرار هر کد در متن مصاحبه‌ها

ردیف	مقوله	کد	تکرار کد	ردیف	مقوله	کد	تکرار کد
۱	استفاده از امکانات و دسترسی‌ها	امکانات	۱۳	۸	داشتن طرح درس	طرح درس	۱۲
		دسترسی به امکانات	۹			نقشه راه	۹
۲	استفاده از محتوای الکترونیکی	محتوای الکترونیکی	۶	۹	تنوع در روش های تدریس	روش تدریس	۱۱
		استفاده از محتوای آماده	۱۲			کلاس رادیویی	۸
		تولید محتوا	۹			خسته کننده	۶
		تولید محتوای الکترونیکی	۴			سخنرانی	۹
۳	تسلط بر محیط کلاس و سامانه آموزشی	مسلط به تدریس مجازی	۸	۱۰	حضور به موقع	سر موقع	۷
		مسلط به سامانه	۱۰			به موقع	۱۰
		مسلط به کلاس	۱۰			منظم	۱۰
۴	داشتن ارتباط بیرون از فضای مجازی با دانشجو	دسترسی به استاد	۷	۱۱	دانش پژوهی و بروز بودن اطلاعات	به روز بودن	۱۳
		ارتباط بیرون از کلاس	۱۰			مسلط به کامپیوتر	۶
		ارتباط بیرون از فضای مجازی	۴			پژوهش محور بودن کلاس‌ها	۹
۵	مشارکت دادن دانشجویان در بحث	ملاقات حضوری	۱۳	۱۲	پژوهش محور بودن کلاس‌ها	پروژه دادن	۱۴
		مشارکت دادن دانشجو	۹			انعطاف پذیری و همکاری با دانشجو	۶
		شرکت در بحث کلاسی	۶			همکاری	۵
		کار گروهی	۱۴			راه اومدن	۸
۶	قاطعیت و انگیزه بخشی	انگیزه	۱۰	۱۳	کمک	۱۱	۱۱
		موج مثبت	۵			احترام	۷
		امیدوار	۶			شان دانشجو	۱۰
۷	مشاوره و راهکار دادن	مشورت	۷	۱۴	احترام متقابل	اخلاق	۹
		مشاوره	۱۱			فن بیان	۱۳
		راهکار دادن	۵			بیان شیوا	۴
		با کمک استاد	۱۳			تسلط به موضوع	۱۱

نمودار ۱- ویژگی‌های استادان موفق در آموزش مجازی ایران (مبتنی بر یافته‌های پژوهش حاضر و پیشینه موجود)

مجازی کلاس به صورت تعامل رودررو تشکیل نمی‌شود و آموزش‌ها به صورت اینترنتی و دنیای نت می‌باشد لذا ضروری است که مدرسان نحوه کار کردن با فناوری‌های آموزشی را بدانند و بتوانند در عین حال که از طریق این فناوری‌ها مطالب را ارائه می‌دهند، فعالیت‌های دانشجویان را بررسی کرده و از این طریق مشکلات و نارسایی‌های دانشجویان را برطرف نمایند و آموزش با کیفیت برای یادگیرندگان فراهم نمایند [۸].

به استناد پژوهشی دیگر از نگارندگان این مقاله که در آن به بررسی چالش‌های اساسی در حوزه آموزش الکترونیکی پرداخته شده است، دسته‌ای از چالش‌های مجازی چالش‌هایی است که به استادان مربوط می‌شود. این موارد شامل روش تدریس، دسترسی به استادان، میزان بها دادن یا انگیزه آن‌ها برای تدریس و توجیه و مهارت استادان می‌باشد.

نقل قول یکی از افراد مصاحبه‌شونده در این مورد می‌تواند عمق اهمیت این ویژگی را آشکار نماید:

«بعضی از این استادهای مجازی وقتی سر کلاس حضوری میرن کلاً متفاوتن با چیزی که ما دیدیم از شون تو کلاس‌های خودمون. آخه من چند بار رفتم کلاس حضوری استاداها، خیلی فعال تر، سرحال تر، مهربون تر، با انگیزه تر هستن. ولی، وقتی سر کلاس ما میان دو بار یک سؤال رو بپرسم شاک می‌شن و جواب نمیدن، یا یک برخوردی می‌کنن که آدم خودش به این نتیجه میرسه که نپرسه بهتره. استاد میاد تو کلاس هر نیم ساعت تدریس می‌گه باید یک ربع استراحت کنیم و واقعاً همین کارو میکنه، نیم ساعت درس میده بعد میره یک ربع استراحت و میاد، ما هم این وسطه یا با بچه‌ها تو کلاس چت می‌کنیم یا میریم دنبال کار خودمون».

برای این منظور دانشگاه‌های مجری آموزش مجازی در کشور می‌توانند با ارائه آموزش‌هایی پیش از ارائه دوره، استادان را نسبت به ملزومات و استانداردهای ضروری برای ارائه دوره مجازی آشنا سازند.

دومین مقوله بر اساس نظر مشارکت‌کنندگان، ویژگی‌های پژوهشی است. این ویژگی شامل زیر مقولاتی است که عبارت‌اند از: دانش پژوهی و به روز

هرچند مصاحبه کیفی با تعداد محدودی از افراد نمی‌تواند نتایج قابل تعمیم به لحاظ آماری را در برداشته باشد، اما می‌تواند لایه‌های پنهان و عموماً مغفول مانده در این حوزه را آشکار نماید. با تعمق در یافته‌های پژوهش حاضر برای داشتن آموزش مجازی با محدودیت کمتر، باید استنادی را برای تدریس در دوره‌های مجازی برگزید که علاوه بر دارا بودن مهارت‌ها و توانمندی‌های تدریس در دوره‌های حضوری بر مهارت‌ها و توانمندی‌های الکترونیکی نیز تسلط داشته باشند و قادر به مدیریت در فضای مجازی باشند.

به دلیل وجود چالش‌های اساسی در حوزه آموزش الکترونیکی در کشور، استفاده از مدرس توانمند و متعهد در دوره‌های مجازی دانشگاه‌ها ضروری است چراکه بخشی از چالش‌های مذکور مربوط به استادان و مدرسان می‌باشد و اگر وی در استفاده از امکانات و ابزارهای موجود در کلاس الکترونیکی و سامانه آموزشی از تسلط کافی برخوردار باشند محدودیت‌های آموزش مجازی که به استادان و مدرسان مربوط می‌شود، تا حد زیادی برطرف خواهند شد. نتایج به دست آمده از این مطالعه نشان داد که یک استاد موفق به ترتیب اهمیت باید از ویژگی‌های مهارت و تسلط الکترونیکی، ویژگی‌های پژوهشی، ویژگی‌های آموزشی و در نهایت ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری برخوردار باشند.

همان‌طور که ذکر شد از میان عوامل مورد اشاره توسط شرکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها داشتن مهارت الکترونیکی در استادان بالاترین اهمیت را دارا بوده و همگی در این مورد هم‌نظر بودند و به آن اشاره نمودند. در خصوص تأثیر تعهد و مهارت الکترونیکی در تبیین استاد موفق، دانشجویان دانشگاه‌های مجازی شیراز معتقدند تعهد و مهارت الکترونیکی در تبیین استاد موفق، اثرگذار است. کلارک [۴۴] ورود فناوری و وسایل ارتباط رسانه‌ای را در مباحث آموزشی حتمی و اجتناب‌ناپذیر می‌داند. هنگام استفاده از نظام نوین یا ابزار یادگیری جدید لازم است تا دیدگاه‌ها و نگرش دانشجویان و استادان در خصوص این ابزار و نظام مورد بررسی قرار گیرد تا مقدمات افزایش اثربخش یادگیری و آموزش فراهم شود. از آنجاکه در آموزش

تدریس و شیوایی بیان، تنوع در روش های تدریس، داشتن طرح درس و کم فروشی نکردن در تدریس و در نهایت مشارکت دادن دانشجویان در بحث است. ارتباط آموزش و پژوهش به اندازه ای است که تفکیک آن دشوار به نظر می رسد. آموزش بدون تکیه بر یافته های پژوهشی عبث به نظر می رسد و انجام پژوهش بدون ارائه نتایج آن و استفاده آموزشی از یافته های آن نمی تواند تأثیر لازم را داشته باشد [۴۲]. علاوه بر مهارت های آموزشی استادان باید از آموزش های کافی برای بهره گیری از امکانات و ابزارهای سامانه برخوردار باشند تا در طول دوره به مشکل برخوردند چراکه یکی دیگر از چالش های مربوط به استاد، مهارت در به کارگیری ابزار و امکانات و عدم آموزش بسیاری از آن ها در این نوع آموزش است و نقل قول یکی از افراد مصاحبه شونده می تواند در بازنمایی عمق اهمیت این ویژگی کمک نماید:

«استادها از امکانات سامانه استفاده نمیکنند، مثلاً تالار گفت‌وگو داریم. ولی، تقریباً هیچ‌کدام از استادها ازش استفاده نمیکنن، حتی دانشجویها هم استفاده نمیکنن. این نشون میده خب هم دانشجویها و هم استادها یا نمیدونن چنین امکانی هست یا نحوه کار کردن باهاشون رو بلد نیستن. بعضی از کلاس‌ها که نیاز دارن تا نموداری رسم بشه یا فرمولی حل بشه، استادها نمیتونن از امکانات استفاده‌کنن و این خیلی بده مخصوصاً تو درس‌های محاسباتی مثل حسابداری».

در نهایت ویژگی های اخلاقی و رفتاری است. رعایت اخلاق در هر امری ضروری است و نمی توان آن را نادیده گرفت. این اهمیت زمانی که با امر خطیر آموزش و پرورش همراه می شود جایگاه ویژه ای پیدا می کند و بی شک مدرس و مربی زمانی می تواند دانشجویان را در مسیر تحقق اهداف آموزشی هدایت نماید که اخلاق و مبانی آن را رعایت کند. در پژوهش حاضر این مقوله شامل مفاهیمی همچون انعطاف پذیری و همکاری با دانشجو، قاطعیت و انگیزه بخشی، مشاوره و راهکار دادن و در آخر احترام متقابل می باشد.

نتایج پژوهش حاضر با پژوهش های پیشین از جمله والی [۱۹]، معتمد [۲۰]، نیک‌نشان و همکاران [۲۱]،

بودن اطلاعات و پژوهش محور بودن کلاس ها. مدرس های که در دوره های مجازی تدریس می کند باید تا حدود زیادی کلاس را به شیوه پژوهش محوری اداره کند. آنچه مسلم است این است که یک استاد می تواند با پژوهش و با القا تفکر پژوهش محور در دانشجو، ذهن کنجکاو وی را به تلاش مضاعف وادارد. در عصر جدید باید به دانشجویان آموخت رسالت آن ها در دانشگاه تنها یادگیری مطالب تولیدی دیگران نیست بلکه باید در تولیدات علمی نقش داشته باشند [۴۱]. توانمندی های پژوهشی یکی از ویژگی های ضروری برای یک مدرس است که می تواند پیامدهای مثبتی از جمله ایجاد وجهه علمی برای وی، افزایش علاقه و انگیزه دانشجویان به انجام پژوهش و در نهایت خلق دانش در رشته های علمی مختلف را داشته باشد [۴۲] لذا این ویژگی را استادان و دانشجویان مجازی دانشگاه تهران نیز در شمار ویژگی های پراهمیت می دانند.

روش تدریس در کلاس های مجازی توسط استادان با یکدیگر متفاوت است و برخی از استادان تنوع زیادی در روش تدریس دارند و برخی فقط به سخنرانی بسنده می کنند، در واقع یک وحدت رویه در بین استادان وجود ندارد و این می تواند یکی از زمینه هایی باشد که تبدیل به چالش اساسی در حوزه آموزش مجازی گردد. البته این بدان معنا نیست که مدرسان از خلاقیت خود بهره نگیرند و در قالب های معینی به ارائه دوره بپردازند. بنا به عقیده مصاحبه شونده گان دوره های آموزش مجازی ترجیحاً باید پژوهش محور ارائه شوند و نباید به ارائه یک جانبه از سمت استاد بسنده نمود. همان طور که در زیر به نقل قول یکی از ایشان پرداخته شده است.

«درس‌ها نباید تئوری باشه، دانشجوی ارشد که از دانشگاه تهران فارغ‌التحصیل میشه باید توانمندی‌های پژوهشی قوی‌ای داشته باشه. ولی در واقع، این‌طور نیست و اکثراً بر حفظیات تأکید میشه، بعضی از استادها فقط سخنرانی می‌کنن و اصلاً وب‌کم رو هم روشن نمیکنن تا تصویرشون رو ببینیم، این باعث میشه تعامل شکل نگیره و یک‌طرفه باشه».

مقوله دیگر ویژگی ها و توانمندی های آموزشی استادان است. این ویژگی شامل حضور به موقع، تسلط بر موضوع

می‌توان مبتنی بر آن‌ها و استخراج ملاک‌ها و نشانگرهای برگرفته از مصاحبه‌ها ابزاری تدوین نمود که با آن بتوان ویژگی و صلاحیت‌های استادانی که برای تدریس در آموزش مجازی دعوت می‌شوند را اندازه‌گیری کرد و میزان موفقیت آنان را در تدریس مجازی پیش‌بینی نمود.

پیشنهاد: با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهاد می‌شود ضمن بررسی مجدد زیرساخت‌های موجود در نظام آموزش مجازی کشور، مطابق با وضعیت موجود و واقعیت‌ها، تجدیدنظری اساسی در اجرای دوره‌های مجازی صورت گیرد همچنین پیشنهاد می‌گردد تا با بهره‌گیری از نتایج پژوهش حاضر توسط دانشگاه‌ها و مسئولان آموزش الکترونیکی در کشور نسبت به فراهم آوردن شرایط و امکاناتی جهت آماده‌سازی استادان برای تدریس در دوره‌های مجازی اقدام نمایند. همچنین استادان و مربیان دوره‌های آموزش الکترونیکی با بهره‌گیری از نتایج پژوهش حاضر می‌توانند نسبت به آماده‌سازی خود جهت تدریس در دوره‌های مجازی مبادرت نمایند و پیشنهاد می‌گردد تا در پژوهشی به تعیین ویژگی‌ها و صلاحیت‌های لازم از دیگر عناصر آموزش الکترونیکی مانند تکالیف، تمرین و برنامه درسی پرداخت و در نهایت پیشنهاد می‌گردد با استفاده از تجربیات دانشگاه‌های موفق در آموزش الکترونیکی استانداردهای لازم برای ارزیابی استادان و فراگیران در دانشگاه‌های مجازی فراهم گردد و می‌توان برای استادان و فراگیران دوره‌های توجیهی و آموزشی در زمینه آموزش الکترونیکی ترتیب داد تا ضمن کاهش مقاومت استادان در برابر پدیده آموزش مجازی، آنان را به فراگیری نحوه کار کردن با ابزار آموزش مجازی ترغیب کرد.

مراجع

- [1] Peercy, C., & Svenson, N. (2016). The Role of Higher Education in Equitable Human Development. *International Review of Education*, 62 (2), p139-160.
- [2] Milton, S., & Barakat, S. (2016). Higher Education as the Catalyst of Recovery in Conflict-Affected Societies. *Globalisation, Societies and Education*, 14 (3), 403-421.

هاوگن [۲۳]، صیامیان [۲۴]، کمالی و همکاران [۴۱]، قربانی و همکاران [۴۲]، مظلومی و همکاران [۲۲] همسو بوده و جملگی بر ویژگی‌های مستخرج از مصاحبه‌ها صحه می‌گذارند و با بخشی از ویژگی‌های پیشنهادی از سوی ASTD مطابقت نداشته و همچنین تمام ویژگی‌های برشمرده توسط الهنایان [۴۷] برای مدرس دوره مجازی با یافته‌های پژوهش حاضر همسو نیست. همچنین در این پژوهش به دسته‌بندی شفاف و معینی از ویژگی‌های استادان در امر آموزش الکترونیکی پرداخته شده است.

۳- نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها، به نظر می‌رسد تفاوت اصلی مدرس دوره‌های مجازی با مدرس دوره‌های حضوری در توانمندی ایشان در بهره‌گیری از ابزار و امکانات و ظرفیت‌های کلاس الکترونیکی و سامانه آموزشی باشد و درعین‌حال باید دارای تمام ویژگی‌های یک استاد موفق در دوره‌های حضوری باشد. با توجه به این امر، ضروری است تا دانشگاه‌هایی که دوره‌های مجازی را در کشور ارائه می‌کنند در ابتدای امر نسبت به آشنایی، آموزش و توانمندسازی استادان نسبت به تمامی امکانات و ظرفیت‌های فضای مجازی اقدام نمایند تا بتوان محدودیت‌های دوره‌های مجازی را برطرف نمود. محدودیت‌ها و چالش‌های دوره‌های مجازی که در پژوهش کیان [۴۳] مورد بررسی قرار گرفته است، بخش عمده‌ای از محدودیت‌ها و چالش‌های دوره‌های مجازی مربوط به استادان است و برای رسیدن به آموزش مطلوب در این حوزه باید نسبت به توانمندسازی استادان، زمینه را ایجاد کرد.

یافته‌های پژوهش حاضر می‌تواند یکی از منابع معتبر که با روش کیفی پدیدارشناسی و مبتنی بر پارادایم تفسیرگرایانه به گردآوری ویژگی‌های استادان موفق در نظام آموزش مجازی کشور پرداخته است تبدیل شود و همچنین راهنمای عملی به منظور تقویت توانمندی‌های مدرسان پیش از ورود به دوره‌های مجازی و آماده‌سازی ایشان باشد. یکی دیگر از فواید انجام پژوهش کیفی در این زمینه و یافته‌های پژوهش حاضر این است که

- [3] Yang, J., Schneller, C., & Roche, S. (2015). The Role of Higher Education in Promoting Lifelong Learning. UIL Publication Series on Lifelong Learning Policies and Strategies: *UNESCO Institute for Lifelong Learning*.
- [4] Saad, M., Guermat, C., & Brodie, L. (2015). National Innovation and Knowledge Performance: The Role of Higher Education Teaching and Training. *Studies in Higher Education*, 40 (7), 1194-1209.
- [5] Njoku, C., Anyanwu, J., & Kaegon, L. E. (2014). The Roles of Higher Education in Economic Development: Challenges and Prospects of Nigerian Higher Education Institutions. *African Higher Education Review*, 8 (1), 22-30.
- [6] Meymandi, S., Okhovati, M., & Mohammadzadeh, S. (2008). The viewpoints of faculty members of Kerman University of Medical Sciences about the selection criteria veterans and solutions appreciation, *Strides in Development of Medical Education*, 5 (1), 50-57. (in Persian).
- [7] Peyman, H., Zariyan, A., Sadeghi far, J., Alizadeh, M., Rostami, A., & Delpisheh, A. (2010). Features of successful teachers from the perspective of medical students, *Iranian Journal of Medical Education*, 10 (5), 1131-1139. (in Persian).
- [8] Shahsavani, KH., Farajollahi, M., & Zarifsanayei, N. (2014). Features of successful teachers from the perspective of Students in Shiraz University, *e-learning (Media)*, 5 (2), 52-60. {in Persian}.
- [9] Shabani, H. (2014). Skills education (teaching methods and techniques): Tehran, SAMT. (in Persian).
- [10] Gillespie M. (2005). Student-Teacher Connection: A Place of Possibility. *Journal of Advance Nurse*. 52(2):211-219.
- [11] Abedini, S. (2010). Criteria of a good university lecturer from the perspective of students of Hormozgan University of Medical Sciences. *Monthly Medical Sciences*, Vol. XIV, No. 3, 242-246. (in persian).
- [12] Azer, S.A. (2005). The qualities of a good teacher: How can they be acquired and sustained? *J R Soc Med*. 98(2), 67-9.
- [13] Markert RJ. What makes a good teacher? Lessons from teaching medical students. *Acad Med* 2001; 76(8): 809-10.
- [14] Roberts G, Dyer J. (2004). Characteristic of Effective Agricultural Teachers. *Journal of Agricultural Education*. 45(4), 23-34.
- [15] Richardson, A.G., & Arundell, A. (2006). Characteristics of the Effective Teacher as Perceived by Pupils and Teachers: A Caribbean Case Study; ERIC Document Reproduction, *Service*. 3(2), 235-249.
- [16] Vahabi, A. (2013). Characteristics of a good teacher from the Students perspective, *Journal of Medical Education Development*, Year VII, No. 13, 82-90. (in persian).
- [17] Marandi, A. (2001). Evaluation criteria of good teacher by Medical School faculty and students, 81-1380. PhD thesis, University of Medical Sciences, Faculty of Medicine. (in persian).
- [18] Pezeshkirad, GH., Namdar, R., Harandzadeh, E., & Naeimi, A. (2010). Characteristics of a good professor in the College of Agriculture, Tarbiat Modarres University, *Research and Planning in Higher Education*, Volume 16, Number 4 Title 58, 41-55. (in persian).
- [19] Vali, L., Shokohi, M., & Beygzadeh, A. (2014). The characteristics of an expert faculty from the perspective of professors of University Health Services Management course of Medical Sciences, *Iranian Journal of Medical Education*, 14 (2), 90-100. (in persian).
- [20] Motamed, N. (2011). Attitudes of Bushehr students and faculty members in relation to the characteristics of successful teachers, *Medical Education*, 11 (1), 48-57. (in persian).
- [21] Nikneshan, SH., Nasresfehiani, A., Mirshahjafari, E., & Fatehizadeh, M. (2010). The teachers who use creative teaching methods and innovative features from the perspective of university teachers, prospective students. *Studies in Education and Psychology*, 11 (2), 145-164. (in persian).
- [22] Mazlomi, S., Rahaei, Z., Ehrampoosh, M., & Soltani, T. (2010). Features of expert faculty from the perspective of Yazd University of Medical Sciences, *Hormozgan Medical Journal*, 14 (3), 227-234. (in persian).
- [23] Havghen, T. (2009). Use of Psychology in the Schools, translation Badri Moghadam. Tehran, Soroush Publications. (in persian).
- [24] Siyamiyan, H., Balaghafari, A., Aligolbandi, K., Shahrabi, A., & Ghazizadeh, Z. (2012). Characteristics of a good teacher from the students' perspective, *Journal of Mazandaran University of Medical Sciences*, 22 (96). 106-113. (in persian).
- [25] Maxwell, J. (2005). *Qualitative Research Design: An Interactive approach*, Second Edition, London: Sage Publications.

- [26] Ritchie, J., & Lewis, J. (2003). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*, London: Sage Publication.
- [27] Bazargan, A. (2010), *Introduction to qualitative research methods and mixed conventional approaches in the Behavioral Sciences*, Tehran: Didar. (in persian).
- [28] Salehi, K., Bazargan, A., Sadeghi, N., & Shokohiyekta, M. (2015). Representing the Teachers' Perceptions and Lived Experiences of the Possible Damages for Implementing the Descriptive Evaluation Scheme in Primary Schools, *Educational Measurement and Evaluation studies*, 5 (9) , 59-99. (in Persian).
- [29] Denzin, N. K., & Lincoln, Y.S. (2011), *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, London: Sage Publications.
- [30] Neuman, L. (2007). *Basics of Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*, Second Edition, Allyn & Bacon
- [31] Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (2005). Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences, In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research*. (3rd ed., pp. 191-215). Thousand Oaks, CA: Sage.
- [32] Abedi, H. A. (2010). the application of phenomenological research in clinical sciences, *strategy Quarterly*, 54 (19), 207-224. (in Persian).
- [33] Govindasamy, T. (2002). Successful Implementation of E-learning Pedagogical Considerations. *The Internet and Higher Education*.4 (5),287-299.
- [34] Boyd, D., Goldhaber, D., Lankford, H., & Wyckoff J. (2007).The Effect of Certification and Preparation on Teacher Quality. *Journal of Future Child*.17(3),45-68.
- [35] Sharifi, M. Jorabchi, Z., & Alipoor, M. (2002). role of faculty members on students assessment from the teachers and curriculums, *Journal of Qazvin University of Medical Sciences and Health Services*. 22, 81-87. (in persian).
- [36] King, H. (2016). Learning Spaces and Collaborative Work: Barriers or Supports? *Higher Education Research and Development*, 35 (1), 158-171.
- [37] Barbour, M., Davis, N., & Wenmoth, D. (2016). Primary and Secondary Virtual Learning in New Zealand: Examining Barriers to Achieving Maturity. *International Journal on E-Learning*, 15 (1),27-45.
- [38] Pedersen, M. K., Skyum, B., Heck, R., Müller, R., Bason, M., Lieberoth, A., & Sherson, J. F. (2016). Virtual Learning Environment for Interactive Engagement with Advanced Quantum Mechanics. *Physical Review Physics Education Research*, 12 (1), 013102-1-013102-6.
- [39] Hazari, S., & Thompson, S. (2015). Investigating factors affecting group processes in virtual learning environments. *Business and Professional Communication Quarterly*, 78 (1), 33-54.
- [40] Gregory, S., Scutter, S., Jacka, L., McDonald, M., Farley, H., & Newman, C. (2015). Barriers and Enablers to the Use of Virtual Worlds in Higher Education: An Exploration of Educator Perceptions, Attitudes and Experiences. *Educational Technology & Society*, 18 (1) p3-12.
- [41] Ghorbani, R., Hajiaghajani, S., Heydarifar, M., Andadeh, F., & Shamsabadi, M. (2008). Viewpoints of students of School of Nursing & Paramedical, Semnan University of Medical Sciences about the characteristics of a good teacher, *Journal of Semnan University of Medical Sciences*, 10 (2), 77-83. (in persian).
- [42] Kamali, Y., & Abdollahpoorchenari, M. (2015). Characteristics of good teachers from the perspective of Bahonar University students, *Journal of Teaching and Assessment*, 8, 30, 117-140. (in persian).
- [43] Kiyani, M. (2014). Virtual learning challenges, narrating what the virtual university is not taught, *e-learning University (Media)*, 5(3), 11- 22. (in persian).
- [44] ASTD (2013).*The ASTD competency model*. Retrieved on 15 May 2013 from <http://www.astd.org/Certification/Competency-Model>
- [45] Levinsen, K. T. (2007). Qualifying online teachers-Communicative skills and their impact on e-learning quality, *Education and Information Technology*, 12(1) 41-51.
- [46] Anderson, M. A. (2010). What's it like to teach an online class? *MultiMedia & Internet @ Schools*, 17(6), 20-23.
- [47] Al-Hunaiyyan, A., Al-Sharhan, S., & Al-Sharhan, H. (2012). A new instructional competency model: towards an effective e-learning system and environment. *International Journal of Information Technology & Computer Science*, 5, 94-103.
- [48] Awouters, V., & Jans, S. (2009). E-learning competencies for teachers in secondary and higher education. *iJet*, 4(2), 58-60.